

Veszprémmegye mind kiterjedésére, mind lakosainak számára nézve közel 1/70 részét teszi az országnak, és mind népessége, mind gazdasági állapota annyira változatosak, hogy kicsiben az egész ország képét föl lehet benne találni. Három, egymástól majdnem teljesen különböző természetű területből áll. Közepén a hegyes-völgyes Bakony, délkeleti részén a lapályos, Mezőföld, éjszaknyugati részén pedig a nyugati vagy kis Alföldhöz tartozik. Déli és keleti határvonalai a Balaton egy részét is a megyéhez kapcsolják. Van tehát mezei, erdei és vízi gazdasága. Nagy többségben levő magyar lakossága mellett itt-ott más ajkú népessége is van. Magyarsága két árnyalatú annyiban, hogy a Mezőföld népe inkább a Duna-Tisza közivel, Pápa-vidéki magyarsága pedig inkább a Rába-völgyi és a Fertő-mellékivel egyező nyelvjárást beszél.

Hogy e megyét kellőleg megismerhessük, mindenekelőtt a Bakony hegységet kell szemügyre vennünk, mely minden tekintetben legjellemzetesebb része Veszprémmegyének.

A Bakony nyugaton Fehérmegyében kezdődik; a szomszéd Vértes-hegységtől a moóri völgy választja el. Innentől kezdve részint szabálytalan hegycsoportokban, részint egyenes hegyvonalakban húzódik Veszprém és Zala megyéken keresztül egészen a Muráig és akkora erdőséggel van borítva, mely ötven évvel ez előtt még közel 200 kilométernyi szakadatlan hosszúságú volt, újabban azonban az irtások miatt több helyen erősen megritkult.

A Bakony hegységet részenként ismerhetjük meg legjobban.

Vegyük kiinduló pontnak a magyar királyi államvasútnak a városlódi állomását, melytől nem messzire ered a kelet felé folyó Séd és a nyugat felé folyó Torna vize egy és ugyanazon hegynek a két oldalán. E pontot tehát vízválasztónak kell tekintenünk. Ha a Séd és Torna vizét egy vonallá alakítjuk, ettől egyik felé az éjszaki Bakony, másik felé pedig Vörös-Berénytől Keszthelyig a Balaton melléki, vagy déli Bakony terjed, melynek a Veszprémből Grác felé menő s a petendi völgynek haladó állami út felüli részét Középső Bakonynak nevezhetjük. A Bakony legdélibb része már inkább Zalamegyéhez tartozik; erről tehát majd Zalánál lesz bővebben szó.

Az éjszaki Bakony egy összefüggő hegláncz s a Sár és Séd völgye mentén nyugattól kelet felé húzódik majdnem Pápáig és onnan éjszak felé majdnem Győrmegeig. A moóri völgyre néző szélső tömbje *Iszka-hegy* Iszka-Szent-György és Csór fehérmegyei falvak fölött. Ez alig magasabb a Szent-Gellért hegyénél; de már szomszédja, az úgy nevezett

Baglyas,

mely Inota és Csór falvak fölött emelkedik, több, mint 350 méter magas. A hegláncznak Vár-Palota felé haladó folytatásaiban a

Bögre

és

Badacsony

csúcsok a phylloxera pusztításai előtt szőlővel voltak borítva.

Vár-Palota nevezetes helység. Palota neve valószínűleg valami főúri palotának itt keletkezéséből származott, a mint hogy a Bakonynak Vár-Palota mögött fekvő egyik sziklaszakadékánál, a *Márkus szekrénye* nevű hegy lábánál, ma is ott áll festői romokban Ó-Palota, egykor Mátyás királynak kedvelt vadászkastélya. Palotának több mint 5000 lakosa van. Hajdan virágzó iparos hely volt. Ipara elhanyagolásával később elszegényedett. Egész útczái lakosok nélkül maradtak. Erdő- és mezőgazdasága a hegyek kopársága, valamint a szántóföldek köves volta miatt jóllétet a népnek biztosítani nem tud. Palotától kezdve nyugat felé Öskün, Hajmáskéren, Sólyon, Kádártón és Litéren keresztül majdnem egész a Balatonig helyenként a Karszthoz hasonló, noha itt sokkal kisebb terjedelmű

kopasz sziklamezőket találunk. E falvak lakossága épen azért, minthogy főleg mezőgazdaságra szorítkozik, meglehetősen szegény és különösen szegénynyé vált azóta, mióta virágzó szőlőt a phylloxera elpusztította.

Palota közepén a völgyben, széles várakkal körülvéve áll komor tekintettel a régi *palotai vár*, egy óriási négyszög, három méter vastag bástyafalakkal, saroktoronyokkal, fölsvont híddal és hídfőépülettel. Egykor ágyúk ellen is sikerrel védhető kis várerőd volt. Újlaky Miklós, a hatalmas főúr építtette I. Mátyás király korában. A hódító törökök 1552-ik évi hadjárata után Palota sorsa csaknem mindig ugyanaz volt, mint a közel fekvő veszprémi váré. Rendszerint ezzel egyidejűleg foglalták el a törökök, s foglalták vissza a magyar és német seregek.

Összesen hat ostromot állott ki, melyek közt legérdekesebb volt az 1566-diki. Ez év június havában Azlán vagy Arslán budai beglerbég 9.000 főnyi sereggel s rendes ostromütegekkel támadta meg. A várkapitány ekkor Thúry György volt. Ez kellő időben értesült a törökök támadó szándékáról, s hírt adott mindenfelé. Pápa várának vitéz kapitányától, Török Ferencztől, 250 főnyi segítséget kapott s a védműveket mind rendbe hozatta. Az ostrom részleteiből az tűnik ki, hogy akkor csak úgy nevezett fellegvár vagy belső vár volt a mai redout-szerű vár, s hogy különösen a mai főkapu előtt még egy előbástya állott. A falak sikeres lövetése s a sikertelen támadások egy hétig tartottak, s június 6-tól június 10-ig sok ezer golyót lőttek a várba s a Móré-bástya egy tornya le is omlott. A várőrség összesen 500 főből állott. A beglerbég azt hitte, hogy Thúry csak azért tartja ily erősen e kis várat, mert fölmentő sereget vár; ezért kémcsapatokat küldött Győr felé, minthogy másunnan segítség nem jöhetett. Egyik kémcsapat hamis észlelés alapján azt jelenté, hogy Salm, a győri kapitány, nagy sereggel jön Palota felmentésére. E hírre a beglerbég elveszté bátorságát s egy sötét éjjel egész seregével megszökött a várfalak alól.

A palotai vár mai alakjában a XVII. században épült újra, a mikor a törököktől utoljára visszafoglalták. Főhelye volt a gróf Zichy család palotai uradalmának, mely azonban ma már a Zichy család kezéből leányöröklés útján a gróf Sztáray család birtokába került. Gróf Waldstein János által épített gyönyörű kastélya a régi vár melletti dombon fekszik.

Vár-Palota fölött már tetemesen magasabb a Bakony-hegység. Vár-Palotától északnyugatra Tés, Hajmás-Kér és Pere között fekszenek a Márkus-szekrény, *Bérhegy*, *Futóné hegye* és *Ball*
a
nevű magaslatok, melyek már 500-580 méter magasak és mind szép erdőkkel koszorúzóvák. Odább nyugat felé, a Veszprémből Zirczre menő és jó karban tartott országút Rátót fölött az eplényi völgybe hatol be. Ezen völgy keleti oldalán magaslik az 525 méter magas *Ámós*,

nyugati oldalán pedig az ugyanolyan magas

Kávás

hegycsúcs. Ez utóbbival szomszédos az épen Veszprém fölött emelkedő

Papod-tető,

mely Fehér- és Tolnamegyén túl a Dunára is szépen ellátszik. Ez 646 méter magas és szép erdővel van borítva még csúcsa is.

A Papodtól kezdve a Bakonynak ezen éjszaki csoportja már szanaszét ágazó. A Papoddal szomszédos a szentgáli határhoz tartozó *Hajag* hegy, melynek középső és 650 méter magas csúcsát *Fekete Hajagnak* nevezik. A Hajag

mögött éjszak felé hullámzó hegységnek két

Kőrös-hegy

nevű csúcsa van. Az egyik Gyertyánkút fölött 578 méter magas, a másik Bakonybél fölött 714 méter magas, vagyis körülbelül legmagasabb a Bakonyban. Pápa felé és a nyugati vagy kis Alföldre innen majdnem határtalan kilátás esik. Éjszak felé az Elő-Kárpátok és nyugat felé az Elő-Alpesek gyönyörűen látszanak, valamint innen a Bakony-hegység nagy része is tisztán belátható. Mellette van a

Hajszabarna

és más oldalon a

Tarajos,

melyek között a

Pápavár

nevű magaslat emelkedik. Ez a Pápavár a belső Bakonynak egy részlete. Ma itt várnak nyoma sincs. De ezen a tájon feküdt egykor Bakony-Újvár, melyet a rabló Podmaniczky lovagok a mohácsi vész után a király és ország engedélye nélkül építettek, mely azonban az 1546-ik évi országgyűlés rendeletére lebontatott. Innen a hegyláncz éjszak felé húzódik föl egészen Szent-Lászlóig. Ennek a résznek legkiemelkedőbb magaslatai a Homok-Bödöge fölött a

Durrogós

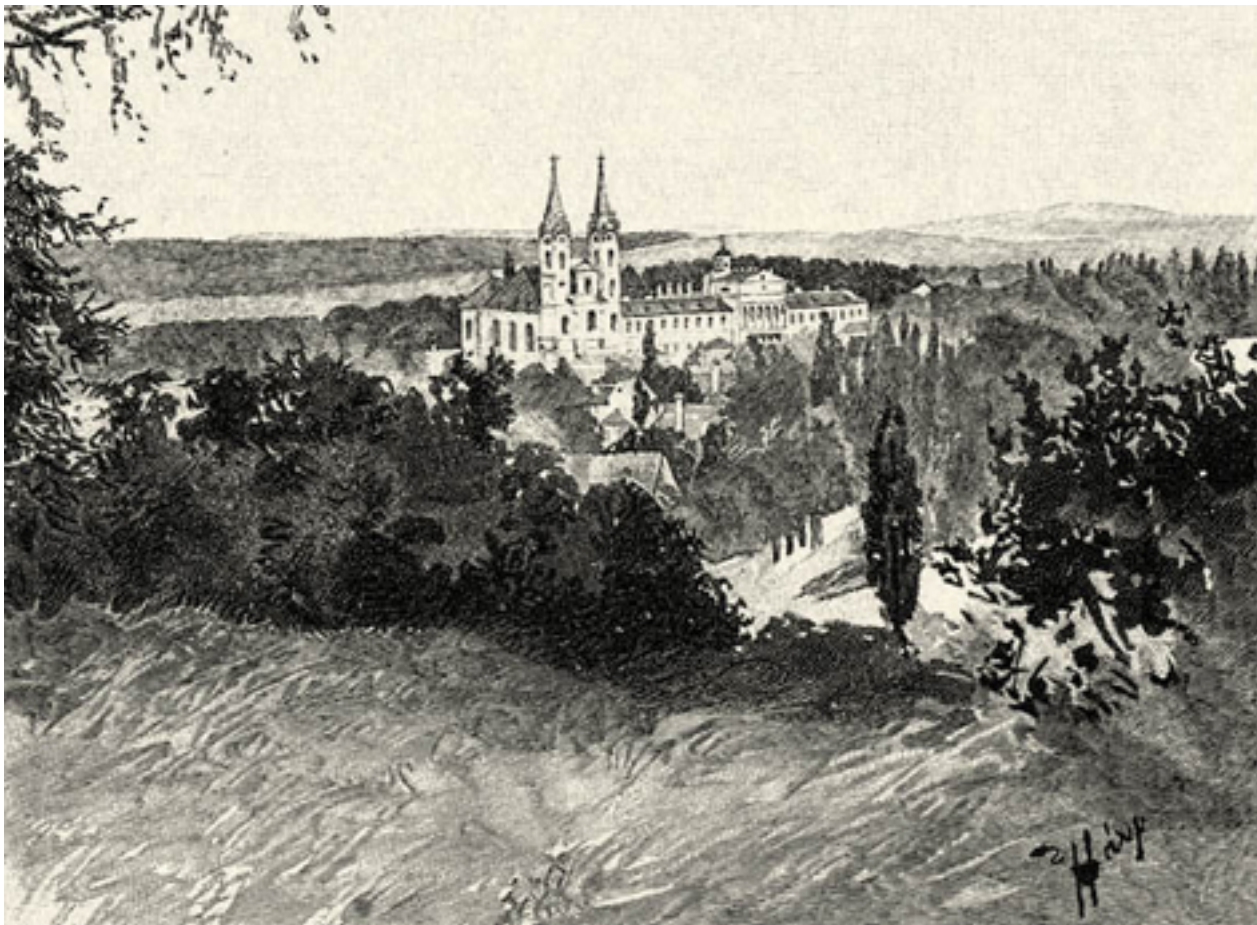
és Fenyőfő fölött a

Keselyű.

E hegyláncz, melyet eddig vázoltunk, a moóri völgytől a nagy Kőröshegyig teljesen kelet-nyugati irányban mintegy 70 kilométernyi hosszúságban, onnan pedig éjszak felé fordúlva még mintegy 30 kilométer hosszúságban húzódik, alkotja egy háromszögnek két oldalát, melyek mögött a hegység egyéb csoportozatai fekszenek, s a vármegye zirczi járásában ágaznak el.

Ha Veszprém felől a Séd völgyén át az eplényi szoroson behatolunk, mindenekelőtt *Zirczre* jutunk; a cistercita-szerzet apátsági székhelyére. Ez az apátság, úgy látszik, III. Béla király korában alapított. Ez a szerzet hazánkban a leggazdagabbak egyike, a zirczi apátsággal a

pillisi és pásztói apátságok is egyesítvék és Veszprémmegyében több mint 14.000, Fehérmegyében pedig több, mint 40.000 magyar holdnyi birtoka, más megyékben is roppant birtokai és helyenként kitűnő gazdaságai vannak. Az apátsági palota csinos két emeletes épület; összefüggenek vele: a papnevelőház, a zárda és a nagyon szép apátsági templom. Birtokainak rendezése a múlt század elején, a zirczi apátsági palota és templom megújítása pedig csak e század elején következhetett be. Az apátsági palotában igen szép és gazdag könyvtár van. Minthogy a szerzet sok községben kegyúr, lelkeszkedő papokat és több helyen gymnasiumokat tart fenn. A tudományok művelésében, de hazafiságban is mindenkor jeleskedtek a rend tagjai. Zircz lakossága legnagyobb részt német ajkú.

Zirczről három irányban vezet tovább az út. Az egyik *Nagy-Esztergár* felé, mely Zirczczel tőszomszédos és sok század óta a fajszi Ányos-család birtoka. E családból született a múlt században Ányos Pál, ki nemzeti újraébredésünk előkorszakának egyik legkiválóbb költője volt. Esztergár a vármegyének egyik legmagasabban fekvő falva, ennél csupán Tés falu fekszik magasabban a megye keleti szélén. Az Ányos család birtokán történelem előtti tűzhelyek, tanyázótelepek és római korbeli építkezések maradványai nagy területeken és nagy számmal találhatók. Rendszeres ásatás azonban itt még nem történt. Innen Dudaron keresztül

Szápárra visz az út.

Dudar

lakosainak ősei tatárokból telepítették, tökéletes magyarokká lettek, de a tatár jelleg ma is tisztán fölismerhető rajtuk.

Szápár

gazdag kőszételepekkel bír, és bányái rendes művelés alatt állanak.

A másik és fő út Zirczről egyenesen éjszaki irányban Csesznek felé megy. Ezen mintegy 14 kilométernyire haladva, egyszerre megkapó szépséggel, sőt fenséggel tűnik elénk *Csesznek* vára, a mögött pedig távol messzeségben a pannonhalmi régi várhegy, s tetején a szentmártoni apátság temploma a most zárdaként használt várkastélylyal. Csesznek vára a hasonnevű falu fölött egy meredek hegy élén van építve. Mai alakjában Garai Zsigmond építtette 1314 körül. A hatalmas Garai-ház kihaltával Verbőczy István, később a mohácsi vész után enyingi Török István birtokába jutott. A XVI. század közepén a Hosszútóthy család kezére jutott Csesznek vára a hozzá tartozó falvakkal együtt. A pártharczok villongásaiban a vegyes házbeli királyok alatt fontos szerepet vitt. Nem pusztult el az utolsó kurucz háborúban sem, és e század elejéig az Esterházy grófok még rendszeren lakták; azonban 1824-ben villámütés következtében összes tetőzete leégett. Ettől kezdve pusztulásnak engedték át és 70 év alatt valóban annyit pusztult, hogy több százados romnak vélné a szemlélő. Zircztől keletre van *Jásd*,

a felső Bakony magaslatai közt a Gaja völgyén fekvő vegyes ajkú falucska. A közép-korban benczés zárda volt itt, melynek mikor s ki által lett alapíttatása s elpusztulásának biztos ideje okiratilag földerítve nincs. Most a palotai Sztáray-féle uradalomhoz tartozik.

Zirczből a nyugat felé menő harmadik út Bakonybélig visz és ott véget is ér. *Bakonybél* talán legrejtettebb helye az országnak. A Bakony-hegység egész területét évezredünk elején szakadatlan rengeteg erdők borították, s azért nem csodálható, ha a világot megúnt kegyes lelkek ide vonultak remetéskedni. Csakugyan itt remetéskedett a történet és a hagyományok szerint Szent Gellért, később csanádi püspök. Szent István ide benczés apátságot alapított. Ez apátság mindenestre egyike a legrégebbeknek hazánkban; most is a benczés rend bírja, és a pannonhalmi főapátnak van alárendelve. Mostan egyszerű épületei csak a török kor utáni időből származnak, de az összes régi építkezések romjai több helyütt föltalálhatók. Télen az ide vezető utakat gyakran annyira ellepi a hó, hogy a zárda és a mellette levő kis Bakonybél falu hetekig, sőt hónapokig tökéletesen el van zárva a világtól. A negyvenes években tudós apátja, Sárkány Miklós, országgyűlési szereplésével tűnt föl.

Az írás és az illusztrációk Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben c. könyvsorozat Dunántúl kötetében (kiadás éve 1881-1906) jelent meg.